

Kandidatnummer 10071

Diskursens rolle i ungdommers medvirkning

Discourses' role in youth's participation

Ordtelling: 7922

Bacheloroppgave i Sosialt arbeid

Mai 2020

Kandidatnummer 10071

Diskursens rolle i ungdommers medvirkning

Discourses' role in youth's participation

Ordtelling: 7922

Bacheloroppgave i Sosialt arbeid
Mai 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Bakgrunnen for oppgaven var et ønske om å forstå barnevernsinstitusjonsansattes tilrettelegging for ungdommers medvirkning. Diskurser fremsto som et svært nyttig og interessant teoretisk utgangspunkt. Problemstillingen ble dermed: «Hvilke diskurser om barnet gjør seg gjeldende i barnevernsinstitusjoner med betydning for barnets medvirkning?» Oppgaven ser på ungdom selv om det står «barnet» i problemstillingen.

For å besvare problemstillingen ble det benyttet et strukturert litteratursøk i kombinasjon med kjedesøk. Diskursene som ble funnet i litteratursøket, og som gjør seg gjeldende for ungdommers medvirkning var «det uansvarlige barnet», «det kompetente barnet», «barnet som skadet» og barnet som et «rettighetsbarn». Drøftingen finner at den posisjonen den ansatte får gjennom diskursene er av betydning. Relasjonene som skapes på bakgrunn av diskursene er preget av maktforhold. Dette skjer enten ved at den ansatte får tilgang til å benytte mer tvang diskursen om barnet som «uansvarlig», eller at den ansattes innflytelse over ungdommenes medvirkning blir skjult i diskursen om «barnet som kompetent». Det blir dermed mindre medvirkningsrom for ungdommen.

Drøftingen viser også hvordan sosiale prosesser som stemplings- og avviksprosesser kan forekomme som konsekvens av diskursene. Disse prosessene kan skje på bakgrunn av strukturelle forhold ved institusjonen som skiller seg fra hvordan et «normalt» hjem er. Sider som sees på som avvikende ved ungdommene kan også bidra til at de føler seg annerledes. De vil ha større vansker både til å bli lyttet til ordentlig av ansatte når de kun sees på som «skadet». I tillegg kan diskursene bli selvoppfyllende profetier og passivisere ungdommen. Dette bidrar derfor også til en redusert medvirkningsrom.

Konklusjonen viser hvordan det ligger mye makt i diskursene som er presentert. Sosialt arbeid som fag blir løftet fram som å kunne bidra med en helhetlig forståelse i et nokså motsetningsfylt diskurslandskap.

Abstract

The background for the thesis was a desire to understand the child welfare institution's facilitation of youth participation. Discourses emerged as a very useful and interesting theoretical starting point. The question thus became: "What discourses about the child are prevalent in child welfare institutions with significance for the child's participation?" The task looks at youth even if it says "child" in the problem.

A structured literature search was used in combination with chain searches. The discourses that were found were "the irresponsible child", "the competent child", "the child who was injured" and as a "rights child". The discussion finds that the position the employees get through the discourses is important. The relationships created on the basis of the discourses are characterized by power relations. This is done either by giving the employee access to use more coercion in the discourse about the child as "irresponsible", or by the employee's influence over the youth's participation being hidden in the discourse about "the child as competent". There will thus be less room for participation for the youth in both discourses.

The discussion also shows how social processes such as deviation processes can occur as a consequence of the discourses. These processes can take place on the basis of structural conditions when institutions differ from a typical "normal" home. Sites that are viewed as aberrant by youth can make them feel different. They will have greater difficulty being listened to properly by employees when viewed only as "injured". In addition, the discourses can become self-fulfilling prophecies and passivate the youth. This therefore also contributes to a reduced participation space.

The conclusion shows how much power lies in the discourses presented. Social work as a subject is highlighted as being able to contribute a holistic understanding in a rather contradictory discourse landscape.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning og bakgrunn for oppgaven	3
1.1 Problemstilling.....	3
1.2 Medvirkningsforankring i lovverket.....	3
1.3 Temaets relevans for sosialt arbeid	4
1.4 Avgrensninger og begrepsbruk for oppgaven	5
1.5 Oppgavens videre oppbygning	6
2 Metode.....	6
2.1 Metodebruk.....	6
2.2 Kildekritikk.....	7
3 Teorigrunnlag og litteratur	8
3.1 Diskursbegrepet.....	8
3.2 Litteratur	9
3.2.1 Barnet som skadet	9
3.2.2 Barnet som uansvarlig.....	10
3.2.3 Barn som kompetent og barnet som et rettighetsbarn.....	10
4. Diskusjon.....	11
4.1 Barnet kun som uansvarlig	11
4.2 Barnet kun som skadet.....	15
4.3 Barnet kun som kompetent og som rettighetsbarn	16
4.4. Drøfting på tvers av diskursene	18
4.5 Sosialt arbeids bidrag til å møte diskursene	20
5. Konklusjon	21
6. Kildehenvisning	23

1. Innledning og bakgrunn for oppgaven

Når det kan bli «mest fornuftig å holde kjeft» (Ulset, 2010, s. 59)

Interessen for oppgaven min startet med refleksjoner jeg gjorde meg under praksisperioden. Jeg var utplassert ved en barnevernsinstitusjon, og så hvor vanskelig det kunne være å få til balansen mellom grensesetting og medvirkning ovenfor ungdommen. Det var ikke bestandig like klart for meg hva som kunne ligge bak de ulike avgjørelsene om større eller mindre grad av medbestemmelse. Jeg ønsket dermed å skrive en oppgave som belyste noe som har virkning for hvor mye medvirkningsrom ansatte gir ungdom.

Jeg så i enkelte artikler at analysing av medvirkningspraksis ble gjort gjennom diskursanalyse. Dette fremsto raskt som en analysemetode som ga en god innsikt i hva som ligger bak den enkelte praksisen. Oppgavens tema blir dermed diskurs og sosialt arbeid, ettersom en slik drøfting som finner sted i oppgaven her også kan brukes på andre sosialfaglige områder. Et undertema for oppgaven blir diskurser om barn i barnevernsfeltet. Med dette som bakgrunn formet jeg problemstillingen min.

1.1 Problemstilling

Hvilke diskurser om barnet gjør seg gjeldende i barnevernsinstitusjoner med betydning for barnets medvirkning?

Problemstillingen ble formet etter hvert som jeg fikk en forståelse for diskursbegrepet. Oppgaven og problemstillingen er ikke en diskursanalyse, ettersom dette faller utenfor bacheloroppgavens formål. Jeg vil derimot benytte en utforskende drøfting for å besvare problemstillingen. De diskursene jeg finner relevant for problemstillingen vil bli drøftet som om de var totalt dominerende. Jeg drøfter hva jeg ser på som problematiske sider ved diskursene. Problemstillingen åpner også opp for å diskutere hvordan diskursene påvirker det barnevernsfaglige arbeidet generelt. Denne drøftingen vil samtidig knyttes tilbake til betydningen den har for medvirkning.

1.2 Medvirkningsforankring i lovverket

Barns medvirkning er sterkt hjemlet i lovverket. En svært relevant hjemmel er artikkel 12 i Barnekonvensjonen. Artikkelen krever garanti for at barn som er i stand til å danne sine egne

synspunkter skal få uttrykke disse fritt i forhold som gjelder barnet. Synspunktene skal også tillegges vekt ut ifra alder og modenhet (Barnekonvensjonen, art. 12). Retten til medvirkning er igjen hjemlet i Barnevernloven i kapittel 1, og i kapittel 5 om barnevernsinstitusjon (Barnevernloven, 1992, paragraf 1-6 og paragraf 5-9). I paragraf 5-9 står det blant annet at institusjonene «skal drives slik at barna kan bestemme i personlige spørsmål. Ordet «skal» er vesentlig ettersom det presiserer at det er en rettighet, og at institusjonen ikke kan frata barnet denne retten vilkårlig (NOU 2011:20). Andre forhold som samtidig skal ivaretas er ansvaret for trygghet og trivsel for den enkelte beboer og alle som er ved institusjonen.

Rettighetsforskriften, og rundskrivet til denne, er særlig utdypende om rettigheten til medvirkning. Her blir også institusjonens oppgave om å utøve omsorg beskrevet som noe som kan innskrenke medvirkning noe (Barne- og familiedepartementet, 2012). Det som er særlig verdt å merke seg er det rommet som blir gitt til skjønn i ivaretagelsen av både medvirkning, omsorgsansvar og trivsel for alle. Det store rommet for skjønn kan være problematisk, og er blitt trukket fram i en norsk offentlig utredning om ungdom, makt og medvirkning. De bemerker at innholdet i lovverket om medvirkning ikke er spesielt konkret, og at forskrifter som gir tilgang for tvang og barnets rett til medbestemmelse alltid vil falle til de enkelte institusjonenes avgjørelse (NOU 2011:20). Dette går dermed mot lovverkets intensjon om at medvirkningsretten er noe barnet har. Det kan gi institusjonen mer tilgang til å regulere medvirkning enn ønskelig.

1.3 Temaets relevans for sosialt arbeid

Brukermedvirkning er i tillegg til å være en rett sett på som en sentral verdi i sosialt arbeid. Dessuten ligger det et faglig argument for at medvirkning sikrer et bedre tilbud for brukeren. Uttrykket om at brukeren «best vet hvor skoen trykker» blir brukt som et bilde på at brukeren er en ekspert på sitt eget liv. Dessuten vil brukerens medvirkning gi dem en anerkjennelse over situasjonen deres og gi dem både et bedre selvbilde og mer motivasjon for å delta i endringsarbeidet. Brukerens kunnskap og medvirkning burde dessuten være en del av den skjønnsutøvelsen som sosialarbeideren foretar (Ellingsen og Skjefstad, 2015). Å opprettholde brukermedvirkning burde derfor alltid være i sosialarbeiderens interesse. Dette er særlig viktig med tanke på den graden av skjønnsutøvelse som finner sted ved barnevernsinstitusjoner. Med større rom for skjønnsutøvelse vil konsekvenser av en dårlig skjønnsbasert beslutning bli mer alvorlig.

Sosialarbeiderens mulighet til å få gjennomslag for viljen sin og bestemme, er det som gir sosialarbeideren en strukturell makt (Levin, 2015). Selv om det sosiale arbeidet er ment som hjelp, viser det seg ofte å kunne virke krenkende for brukeren. Sosialarbeideren bør derfor analysere den forståelsen hun eller han har for situasjonen (Levin, 2015). Sosialt arbeid som fag har dessuten et overordnet mål om å oppdage forholdet mellom individ og samfunn, og å benytte et helhetssyn for å se hvilke barrierer det er i samfunnet som kan virke inn på den enkelte situasjonen (Berg, Ellingsen, Levin og Kleppe, 2015). Det å søke etter bakenforliggende systemer er derfor nødvendig for å gjøre et godt arbeidet som hjelper (Skau, 2003). Diskurs og diskursanalyse kan dermed være et slik bakenforliggende system. Det kan fungere for å analysere den enkelte interaksjonen med én enkelt ungdom, og det kan belyse tendenser på et høyere nivå og bidra til en mer helhetlig forståelse.

Temaet «medvirkning» på barnevernsinstitusjon er dessuten aktuelt. En rapport fra Barneombudet fra 2014 undersøkte trivsel blant barn og unge som er i tiltak utenfor hjemmet, deriblant om medvirkning. I spørsmål om barn og unge får være med å bestemme om viktige ting som omhandler dem selv svarer seks av ti seg enige i dette. Samtidig er det tre av ti som er helt og litt uenig i påstanden (Rambøll Management Consulting, 2014). Seks av ti sa seg uenige da de ble spurt om de får være med å bestemme regler ved institusjonen. En annen rapport fra Barneombudet melder om en bekymring for det de anså som ulike kulturer for tvang (2015). Disse funnene viser behovet for å undersøke den varierende graden av medvirkning på barnevernsinstitusjoner. Rapportene er dessuten relativt nye og viser dermed aktualiteten av å undersøke ungdoms medvirkning. Når barn og unge rapporterer så ulikt om deres medvirkningsrom, blir det nødvendig å se om diskurser om barnet spiller en rolle i dette.

1.4 Avgrensninger og begrepsbruk for oppgaven

Jeg ønsker å se på institusjoner som betegnes som omsorgsinstitusjoner eller som adferds- og rusinstitusjoner. Plassering for omsorgsinstitusjon hjemles etter paragraf 4-4, 6. ledd og paragraf 4-12 i Barnevernsloven. Adferds- og rusinstitusjoner betegnes som behandlingsinstitusjoner, og plasseringen hjemles etter paragraf 4-24 og 4-26 i Barnevernsloven. Selv om oppgaven søker å se kun på barnevernsinstitusjoner, har jeg trukket inn noen studier som går på brukermedvirkning i barnevernet generelt.

Jeg ønsket også i hovedsak å finne studier som viser institusjoner med ungdommer mellom 12 og 18 år. Økende alder utløser sterkere rett til medvirkning. Derfor mener jeg denne aldersgruppen egner seg bedre til å svare på problemstillingen. Det vil også variere om jeg benytter begrepet «barn» eller «ungdom». Jeg vil gjengi det ordet artikler som benytter når jeg skal referere til dem. Ellers vil «ungdom» bli benyttet mest.

Når det gjelder ordvalg for oppgaven bruker jeg «medvirkning» framfor «brukermedvirkning». Dette gjør jeg ettersom flere av studiene brukte dette begrepet framfor «brukermedvirkning». Jeg velger også å benytte «ansatt» i stor grad, i stedet for «sosionom» eller «sosialarbeider». I de tilfeller hvor et poeng gjør seg særlig gjeldene for sosialarbeidere, vil jeg benytte «sosialarbeider».

Diskurs kan defineres på mange måter. Definisjonen som vil ligge til grunn for denne oppgaven vil være at en diskurs «er en bestemt måte at utlægge verden (eller deler af verden) på», og at «diskursens grænser findes der, hvor elementer bliver artikulert på en sådan måde, at de ikke længere er forenelige med diskursens entydighed» (Jørgensen og Philips, 1999, s. 148). Utfyllende beskrivelse kommer i kapittel 3.

1.5 Oppgavens videre oppbygning

Framover i oppgaven vil jeg i kapittel 2 gå igjennom metoden, utvalget av kilder og kildekritikk. I kapittel 3 presenterer jeg først det teorigrunnlaget som ligger til grunn for oppgaven, og deretter det litteraturgrunnlaget og tilhørende diskursene som kan svare på problemstillingen. Kapittel 4 benytter en utforskende drøfting, hvor hver av diskursene studeres og relevant kunnskap trekkes inn. I kapittel 5 konkluderer og avslutter jeg oppgaven, og reflektere om jeg fikk besvart problemstillingen min.

2 Metode

2.1 Metodebruk

Jeg har benyttet meg av et strukturert litteratursøk for å besvare problemstillingen min. Et strukturert litteratursøk vil si å benytte seg av avgrensinger for kunne komme fram til mest mulig relevant litteratur (Dalland, 2017). Jeg benyttet meg av databasene «Oria.no», «Idunn.no» og «Google Scholar». Jeg brukte deretter to søk i hver av disse databasene. Begge søkene inneholdt søkeordet «medvirkning». «Medvirkning» ble kombinert med «barn» og

«institusjon» i hver sine søk. Jeg begrenset også søket med å ha et tidsspenn fra mellom 2015 til 2020. I begynnelsen av litteratursøket avgrenset jeg kun til forskningsartikler for å forsikre meg om det var forskning som ville kunne være med på å besvare oppgaven, før jeg deretter åpnet opp all type litteratur. Etter hvert som jeg søkte, så jeg at artikler fra de siste fem årene ikke ga nok litteratur. Jeg åpnet derfor opp for hovedsakelig å benytte artikler fra 2010 og utover.

Underveis i litteratursøket kom jeg over kildehenvisning i litteratur som ikke hadde kommet opp gjennom de søkeordene jeg hadde benyttet selv. Jeg valgte da også å bruke kjedesøk som metode. Kjedesøk starter med at man finner egnet litteratur og bruker kildehenvisninger for å finne mer litteratur. Dette kan være en styrke for å sikre at den litteraturen man finner er kvalitetssikret. Det er også en måte å kunne følge en argumentasjonsrekke på (Rienecker og Jørgensen, 2006).

For å finne litteratur for teoriredegjørelsen, benyttet jeg meg av Nasjonalbiblioteket sine nettsider. Dette gjorde jeg ettersom oppgaven er skrevet under Covid-19- utbruddet og bibliotekene dermed har vært stengt. Nettsidene var tungvint å bruke og gjorde det vanskeligere å orientere seg i tung teori. På grunn av dette og den begrensede tidsperioden, så jeg det nødvendig å bruke en del sekundærlitteratur i oppgaven.

2.2 Kildekritikk

I utgangspunktet ønsket jeg kun å bruke forskning som ikke var eldre enn fem år gammel. Det var imidlertid begrenset hvor mange kilder det var å finne om brukervedvirkning i institusjoner innenfor dette tidsspennet. Jeg utvidet derfor forskningsartiklene til å kunne være ti år gamle. Noen av artiklene baserte seg på data fra samme forsker som oversteg grensen på ti år. Brukervedvirkning har fått en sterkere rolle de siste årene. Det er derfor mulig at disse dataene er utdaterte. De kan likevel brukes i oppgaven siden de belyser noen diskurser som kanskje fortsatt er aktuelle i praksisfeltet. Artiklene som tar for seg diskurser benytter også ulike former ulike former for diskursanalyse. Det er mulig at diskursene som er brukt kan ha enkelte sider ved seg som gjør dem for forskjellig til å bli brukt i samme drøfting. Dette er likevel ikke noe jeg har bemerket meg som et problem.

Å bruke kjedesøk som metode kan ha sine begrensninger. Når forfattere refererer til kilder som passer overens med sine egne er det en mulighet for at man utelukker forskning som motbeviser eller som står i kontrast til deres egen argumentasjon (Rienecker og Jørgensen, 2006). Det er mulig at dette også er tilfelle i denne oppgaven. Jeg tror dette likevel er i begrenset omfang. Flere kilder som refererte til tidligere forskning om brukervedvirkning i barnevernsinstitusjoner, dekket mange av de kildene jeg selv har funnet.

3 Teorigrunnlag og litteratur

3.1 Diskursbegrepet

Som en introduksjon til diskursteori kan det lønne seg å starte med en enkel definisjon. Diskurs er «en bestemt måte at tale om og forstå verden på» (Jørgensen og Philips, 1999, s. 9). Det er deretter mange sider ved en diskurs som må redegjøres for. Et viktig premiss for diskursen er språket. I diskursteori sier man at det språket ikke blir å avspeile én sann virkelighet. Språket er heller et uttrykk for hvilken mening man tillegger verden. En annet element innen diskursteori er subjektet i diskursen, og de ulike subjektposisjoner i diskursene. Identiteten og subjektet skapes ved at enkelte diskurser virker tiltalende for individet, og vi søker dem for å skape en mening for oss selv. Samtidig vil et subjekt inngå i flere diskurser og derfor være fragmentert. Det er ulikt innenfor de ulike retningene i hvor stor grad man mener subjektet er motstandsdyktig mot diskursene (Jørgensen og Philips, 1999). Som et eksempel kan diskursen om barn trekkes fram. Diskursen om barn i dag innebærer for eksempel at de er selvstendige individer og en aktører i utformingen av sitt eget liv. Spesifikt språk blir brukt, som for eksempel «selvstendighetsalderen» i stedet for «trassalderen». Dette står i motsetning til hva diskursen om barn innebar tidligere, hvor barn ble forstått som «små voksne» (Christiansen, 2012).

En diskurs vil ha visse grensemarkører, hvor diskursen blir kontrollert og organisert. Diskurser kjemper mot hverandre for å dominere, bre om sin forståelse og oppnå hegemoni. Gjennom denne prosessen kan også grensemarkører trekkes og flyttes. Diskursen vil også produsere seg selv ved at det frembringer visse utsagn og praksiser, og at visse utsagn er akseptable (Germeten, 2002; Jørgensen og Philips, 1999; Neumann, 2001). Dette betyr dermed at det er en stadig diskursiv kamp. Med denne redegjørelsen kan man lettere forstå definisjonen som er lagt til grunn for oppgaven. En diskurs «er en bestemt måte at udlægge verden (eller deler af verden) på», og at «diskursens grænser findes der, hvor elementer bliver

artikulert på en sådan måde, at de ikke længere er forenelige med diskursens entydighed» (M. W. Jørgensen, L. Philips, 1999, s. 148).

En diskurs regulerer hva som er normalt gjennom disse prosessene. Det er her diskursens betydning for sosialt arbeid kommer inn. Når en diskurs blir sagt å være en måte å forstå verden på, betyr det samtidig at andre forståelser blir stengt ute. Diskursen kan bli så normalisert og rådende at vi heller ikke ser de alternative forståelsene. Diskursen bidrar dessuten til hva som er oppfattet av man *skal* eller *kan* mene. En diskurs er dermed begrensende, både i forståelse og i handlingsrom. Når en diskurs får en dominerende plass, blir den av enkelte teoretikere sett på som å få en ideologisk plass (Jørgensen og Philips, 1999). I dette ligger det makt. Makt er det som produserer og begrenser det sosiale. Dette skjules imidlertid fordi vi ser på de rådende diskursene som selvsagte. En måte dette skjer på er at diskursen vil trekke seg inn i institusjoner (Neumann, 2001). Når man institusjonaliserer en diskurs, formaliseres et utvalg utsagn og praksiser. Gjennom en institusjon vil enkelte diskurser kunne bli satt i live. Rammene ved institusjonen vil legge til rette for at diskursen kan leve videre (Schaanning, 2000).

3.2 Litteratur

For å avdekke diskursen benytter man seg av en diskursanalyse. Diskursanalysens mål er å finne sammenhenger mellom diskursiv praksis og maktrelasjoner. Det er flere måter å gjennomføre en diskursanalyse på, men språk og utsagn er det vanligste å analysere (Neumann, 2001; Germeten, 2002). Utsagnet kan si noe om hvilke maktrelasjoner som finnes, om hvilke begrep og forestillinger man har om verden, og det kan si noe om disiplineringen som skjer av den enkelte som hadde utsagnet (Germeten, 2002). Den følgende litteraturen har benyttet ulike teoretikere sine perspektiv i arbeidet sitt.

3.2.1 Barnet som skadet

Den første diskursen jeg ønsker å trekke frem er barnet som «et skadet barn». Denne diskursen finner man i Marianne Buen Sommerfeldt sin undersøkelse av barnevernsinstitusjoner sine planer (2019). De seneste planene hun undersøkte var fra 2015-2016. Sommerfeldt ser på dette som en diskurs som også finnes i lovverk og i norske offentlige utredninger. «Barnet som skadet» innebærer at barnet står i fare for å utvikle psykiske lidelser og utvikle komplekse problemer. I verste fall kan de utgjøre en fare for seg

selv. Når denne diskursen tas i bruk blir det sett på som at barna trenger kompetent og faglig behandling fra de ansatte. Denne hjelpen innebærer omsorg, men også beskyttelse. Dette legger rammer for interaksjonen mellom barnet og de ansatte. Sommerfeldt skriver at når det faglige, og til enhver tid korrekte arbeidet skal gjøres, kan det spontane og personlige i møtet mellom ansatte og barn/ungdom bli borte.

3.2.2 Barnet som uansvarlig

Monika Alvestad Reime skrev en artikkel hvor hun ønsket å utforske ansatte i barnevernsinstitusjoner sine syn på barnet og hvilke rettighetspraksiser de hadde (2017). Hun hadde intervju med ansatte fra tre institusjoner som jobbet med rus- og adferdsproblematikk og kom fram til to diskurser, deriblant «det uansvarlige barnet». Bak denne diskursen lå utsagn som at ungdommene ikke var modne nok, at bakgrunnen deres kunne betegnes som «grenseløs» og at de i verste fall kunne dø. Reime har fått frem diskursenes betydning for medvirkning ved å knytte det opp mot spørsmål om rettighetsforskriften. Når ungdommen regnes for å være uansvarlig blir rettighetsforskriften, inkludert rettigheten om medvirkning, sett på som å være i veien for et forsvarlig arbeid. Ansatte anser ansvaret deres om forsvarlig omsorg som viktigere i disse tilfellene, og rettighetene blir satt noe til side (2017). Gjennom utsagnene til ansatte kan det virke som at rettighetene er noe man får etter å ha bevist at man ikke er et uansvarlig barn, heller enn at rettighetene er noe man tilstreber for ungdommen. Diskursen innebærer også en praksis der det ble holdt tilbake informasjon om ungdommenes rettigheter, noe som gjør ivaretagelsen av disse rettighetene mye vanskeligere. Barnet som uansvarlig kan virke lik som diskursen om barnet som skadet. Reime ser på dette som to ulike diskurser. Hun skriver at i diskursen om barn som «skrøpelige», er svaret omsorg og beskyttelse. Barnet som uansvarlig gir derimot større tilgang til tvang. Det var særlig i forbindelse med rusbruk av denne diskursen tredde fram.

3.2.3 Barn som kompetent og barnet som et rettighetsbarn

I samme artikkel av Reime kommer også diskursen om «det kompetente barnet» (2017). Det er ulike typer utsagn og forståelser bak det å være kompetent. Den ene forståelsen er når ungdommene kunne rettighetsforskriften bedre enn de ansatte selv og at de er dyktige på å finne dem fram. Reime skriver ikke om denne forståelsen åpner for medvirkning. Den andre forståelsen bak barn som kompetent er når de beskrives som å kunne inngå kompromisser med dem. Da brukes rettighetsforskriften som er verktøy for å få dette til. Ansatte med denne

forståelsen ser på ungdommen som kompetent nok til å kunne medvirke. Denne forståelsen åpner altså opp for medvirkning. Reime oppfatter denne diskursen som å være en konkurrent av diskursen om barnet som uansvarlig, hvor barnet som uansvarlig er dominerende.

I artikkelen fra Sommerfeldt finner hun diskursen «rettighetsbarnet» i institusjonsplanene. I institusjonsplanene er det framlagt en tydelig argumentasjon som sier at barnets autonomi og deres unike kjennskap til sine egne liv gir grunnlag for medvirkning (Sommerfeldt, 2019). Dessuten vil medvirkning være et vesentlig ledd i å nå målet om å skape autonome og selvhjulpne voksne. Det er gjennom å sikre deres individuelle interesser og potensiale, at man kan møte de enkeltes behov og bidra til god utvikling for ungdommen. Denne rettigheten og diskursen for barnet virker å være utgangspunktet for arbeidet ved institusjonene, hvor virkemiddel som regelmessige samtaler og gode planer er med for å sikre medvirkningen.

4. Diskusjon

I diskusjonen vil jeg nå ta for meg et tankeeksperiment. Jeg skal se for meg de ulike diskursene som om de var totalt dominerende i barnevernsfeltet. Jeg vil underveis i drøftingen finne relevant faglitteratur som ikke nødvendigvis omhandler diskurs direkte. Jeg gjør dette for å vise at det man finner i diskursartiklene kan knyttes til annen litteratur. Dette vil også gjøre at jeg utforsker det overordnede temaet diskurs og sosialt arbeid, og hvilken verdi det kan ha for å utrette et godt sosialfaglig arbeid. Jeg starter med å utforske hvordan det ville vært dersom diskursen om barnet som uansvarlig hadde vært totalt dominerende.

Problemstillingen jeg skal svare på er: «Hvilke diskurser gjør seg gjeldende i barnevernsinstitusjoner med betydning for barnets medvirkning?» Jeg vil også trekke fram andre forhold med diskursene som er relevant for temaet diskurs og sosialt arbeid, temaet og diskurser om barnet i det siste underkapittelet.

4.1 Barnet kun som uansvarlig

Hva ville det hatt å si dersom diskursen om barnet som uansvarlig var den rådende diskursen, og hvilken betydning ville det hatt for barnets medvirkning? Det relasjonelle aspektet i diskurser framstår som betydningsfullt i en medvirkningssammenheng, som beskrevet i kapittel 3.1. om subjektposisjoner i diskursene. I diskursen om det uansvarlige barnet er det kun ungdommen sin subjektposisjon som er beskrevet. Det er svært viktig å se på hvem den ansatte blir i denne diskursen, og hvilken maktposisjon dette skaper. Enhver hjelperelasjon vil i utgangspunktet være et skjevt maktforhold (Skau, 2003). Dette er blant annet fordi hjelperen

har ressurser og goder ungdommen trenger. Ungdommens maktutgangspunkt i lovverket er at rettighetene ikke skal være et gode ungdommene kan bli fratatt. Jeg ser likevel på dette som et mulig gode ungdommen *kan* bli fratatt, derav skaper dette et skjevt maktforhold. Diskursen om det uansvarlige barnet sier også noe om hvem den institusjonsansatte skal være for ungdommen. Den ansatte kan ende med å beskytte ungdommen i stor grad og ta fornuftige valg på vegne av ungdommen. Hvordan preger en slik diskursposisjon maktbalansen? Det å bedømme om det er nødvendig å bruke tvang vil alltid være et valg som faller til den enkelte ansatte (NOU 2011:20). Det blir derimot mer problematisk dersom en diskurs gir en slags kontinuerlig tilgang til mer tvang på grunn av rigid forståelse av ungdommen. Dermed blir maktforholdet mellom ungdom og ansatte ytterligere skjevare. Den ansatte kan fremstå som en vokter av rettighetene.

Som nevnt i Reime sin artikkel gir denne diskursen mer rom for tvang ovenfor ungdommene. Men kan det gi rom for andre sterke begrensninger, som ikke nødvendigvis faller inn under kategorien tvang? Gro Ulset gjorde en studie hvor hun ønsket å få en forståelse av hvordan tilværelsen var for ungdommene ved et utvalg barneverninstitusjoner (2010). Ulset finner at det er svært begrenset medvirkningsrom for ungdommene som bor der. Ved institusjonene ble straff og belønning benyttet i stor grad i kombinasjon med et fasesystem, og Ulset sammenligner det med fengselslignende forhold. Ungdommene ble deriblant straffet dersom de kritiserte institusjonens regler og rutiner. Et slikt fasesystem ble også benyttet av ansatte i Reime sin undersøkelse (uten at jeg foretar øvrige antakelser om dette fasesystemet var fengselslignende). Dersom denne diskursen får en slik utfoldelse viser det at medvirkningsrommet kan bli betraktelig redusert. Det nødvendig å se på hva en slik overdreven innskrenking av frihet kan føre til. Ulset bemerker at dette er ungdommer som ikke kommer for å bli straffet, men fengselslignende forhold gjør at oppholdet kan oppleves som straff. Ungdommen forteller at det beste er «å holde kjeft» og å være lydige (2010, s. 59). Sosialt arbeid som er ment som hjelp viser seg ofte å virke krenkende for ungdommen (Skau, 2003). Det er her medvirkning skal kunne forhindre slike maktovertredelser (Christiansen, 2012). Dersom diskursen om barnet som uansvarlig kan føre til forhold slik som i studien til Ulset, kan dette være et eksempel på en hjelp som i stedet blir krenkende. Dette er også problematisk ettersom ungdom som er i barnevernets omsorg allerede har opplevd mye krenkelser i tidligere relasjoner (Amble og Dahl-Johansen, 2016). Det kan derfor være av interesse og se på hva diskursen om barnet som uansvarlig vil ha å si for relasjonen mellom ansatte og ungdom.

Medvirkning kan forstås som et relasjonelt begrep ettersom det foregår i en dialog. Relasjonen sees på som av betydning for gangen og resultatet av medvirkningsprosessen (Ellingsen og Skjefstad, 2015). Dermed kan det å praktisere medvirkning være med på å bygge relasjonene, noe som utgjør en sentral del av arbeidet ved en barneverninstitusjon. Dersom diskursen om barnet som uansvarlig er rådende, og barnets medvirkning blir redusert, kan det bety at det kan gå ut over relasjonene mellom de ansatte og ungdommene. I tillegg til å ha et ønske om en god relasjon, er det også viktig å ha en «rett» type relasjon som gagnar ungdommen. Institusjonen skal gjerne gjenspeile samfunnet ved å ha en mest mulig normal hverdag, ettersom dette inngår som en del av god omsorg (Barneombudet, 2020). I institusjonsplanene er også målet at ungdommene skal bli autonome mennesker. Begge disse faktorene krever relasjoner med de ansatte på institusjonen, hvor de fremstår først og fremst som omsorgspersoner (Amble og Dahl-Johansen, 2016). En god relasjon er altså viktig for ungdommens utvikling. Ulset skrev i sin studie at en institusjon preget av straff skaper ungdom som heller regner ut konsekvensene av handlingene deres i stedet for å skape relasjoner preget av dialog (2010). Hvordan kan maktstrukturer påvirke hvordan ungdom selv aktivt går inn i en rolle?

Gro Jensen undersøkte ungdommer sitt medvirkningsrom under de maktstrukturene som finnes i barnevernet. Hun benyttet barnevernets arbeid med Flipover- metoden som et kasus for å studere dette (2016). I studien finner hun at ungdom posisjonerer seg enten som medspiller eller motspiller i forhold til barnevernets sine spilleregler for et godt samarbeid. Ungdommen kan posisjonere seg som motspiller ved for eksempel å være reservert, lite samarbeidsvillig eller å ha andre mål for arbeidet enn det barnevernet har. Når ungdommen posisjonerer seg som motspiller legger de barnevernsansatte opp til et mindre medvirkningsrom for dem. Denne studien kan ligne på Ulset sin studie av barnevernsinstitusjon. Den viser hvordan et system rundt ungdommen kan bli mer formende for hvordan de opptrer, i motsetning til forståelsen om at det er kvaliteter og handlingsmåter ungdommene har uavhengig av maktstrukturene. Jensen sin studie er ikke en diskursanalyse, men jeg mener at begrepet om ungdommen i ulike posisjoner gjør at studien kan benyttes.

Stempling- og avviksprosesser er også et perspektiv som gjør seg gjeldende i drøftingen av diskursen om barnet som uansvarlig. Barneombudet skrev nylig en rapport med tittelen «De tror vi er shitkids» (2020). Bakgrunnen for tittelen er et utsagn fra ei jente som sa at vennene hennes kuttet kontakten med henne etter at hun flyttet til en institusjon. Jenta ble sett på som

et sosialt avvik og konsekvensen av denne var at vennene brøt kontakten (Norvoll, 2009) Dersom dette blir vedvarende og preger synet på ungdommen, kan det skje at ungdommen begynner å ta til seg dette bildet selv. Om ungdommen får høre gjentatte ganger at de ikke er modne nok og er uansvarlige kan det føre til at det blir en selvoppfyllende profeti og en selvsemling. Gjennom en slik prosess blir gjerne det «avvikende» med personen ytterligere forsterket (Norvoll, 2009). For eksempel kan ungdommen utvikle en passivitet til å utvikle evnene og ressursene sine. I verste fall kan det å ta til seg synet på seg selv som uansvarlig føre til alvorlige rusbruk.

Det er et par punkter som viser hvordan denne diskursen ikke har hold. For det første mener man i nyere barndomssosiologi at en ikke betegner barn som kompetent og ikke-kompetent eller som rasjonell og ikke-rasjonell. I stedet ser man på barnet og kompetansen deres som under utvikling (Christiansen, 2012). At ungdommen er uansvarlige som et vedvarende karaktertrekk, kan man derfor ikke si. Barnets kompetanse må forstås opp mot situasjonen og hvilke spørsmål det angår. Ettersom manglende kompetanse og ikke-rasjonalitet ikke er et vedvarende trekk ved ungdommen, må den ansatte vurdere for hver enkelt sak om ungdommen burde ha begrenset gjennomslag for ønskene sine. Et annet poeng vedrørende det å se på barna som uansvarlige, er at dette trekket ved ungdommen kan forstås annerledes. Når ungdommen ikke får gjennomslag for ønsker som oppleves som viktige for dem, finner de løsninger på dette (Christiansen 2012). Løsningen kan være det å rømme fra institusjonen. Det å rømme blir som en løsning for ungdommen, men kan oppfattes som uansvarlig av de institusjonsansatte.

For det andre kan det å begrense medvirkning i så stor grad som denne diskursen legger opp til være overdrevet. Ansatte ønsker å begrense medvirkningen fordi man er redd for hvilke konsekvenser det vil ha for ungdommen dersom de får ta egne valg. En undersøkelse om barns mening om medvirkning tyder derimot på at frykten institusjonsansatte har kan være noe ubegrunnet. I undersøkelsen av Thomas (2000) ble barn spurt om hva det viktigste med medvirkning var. Han fant at det ikke var nødvendigvis det å få viljen sin som var det viktigste for barna. Det som var viktigere, var det å få rom og mulighet og støtte til å fortelle meningene sine, og å oppleve at de ble lyttet til på en oppmerksom og ordentlig måte (Christiansen, 2012). Dette er et argument for at ungdommene *i det minste* skal få uttrykke det de mener. Et scenario jeg mener kan forekomme er at det i konflikter mellom ungdom og ansatt enkelte ganger kan være nok å få uttrykt seg godt. Erfarer de ansatte at dette hjelper, vil de kanskje endre oppfatningen om at ungdommen kun er uansvarlig.

4.2 Barnet kun som skadet

Da Reime la fram diskursen om det skadede barnet skrev hun at et godt faglig arbeid ble sett på som riktig måte å møte dette skadede barnet på (2017). Miljøterapi er en svært vanlig metode å jobbe etter, og gjerne i kombinasjon med andre faglige tilnærminger. Hvordan kan dette arte seg helt konkret? Et område som kan bli arbeidet med miljøterapeutisk er ungdommenes fritid. Gro Ulset undersøkte forskjeller mellom ungdommers og ansattes ønsker for ungdommenes fritid (2011). Her har ansatte tydelige ønsker om at ungdommens fritid skal være organisert og meningsfull. Flere av ungdommene foretrekker imidlertid uorganisert og spontan aktivitet. De opplever at deres ønsker ikke lar seg forene med institusjonens regler, rutiner og ansattes ønsker. Dersom diskursen om barnet som skadet hadde vært dominerende, kunne det ført til at livet til ungdommene blir i overkant et arbeid, fremfor det å bare «være med» ungdommen. Det virker som at fritid er noe ungdommene hadde tydelige formeninger, tanker og ønsker om. Det er da uheldig at et område som tilsynelatende virker ideelt for medvirkning, ikke blir det.

Poenget om at institusjonen skal reflektere samfunnet slik det ellers er, vil også gjøre seg gjeldende i drøfting av diskursen om barnet som skadet. I rapporten *De tror vi er shitkids* forteller ungdommen at de ikke foretrekker om de oppfatter ansatte som kun på jobb (Barneombudet, 2020). Reime skriver også at det spontane i møtet mellom ungdommen og de ansatte kan forsvinne, når ansatte blir opptatt av at relasjonen alltid skal være et arbeid. Hun finner i tillegg at institusjoner ikke har som et mål at institusjonen skal være som et hjem, noe hun derimot fant i planer fra 1950-tallet (2017). Det er altså en sterk faglig tilnærming til flere områder enn fritid. Dersom diskursen om barnet som skadet blir totalt rådende, kan det dermed hende at det blir en utelukkende faglig tilnærming i møte med ungdommen. Den grunnleggende intensjonen i arbeidet, for eksempel miljøterapi, er å møte ungdommen med omsorg (Amble og Dahl-Johansen, 2016). Det kan likevel hende at utøvelsen av omsorgen blir for instrumentell. Ut fra uttalelsene fra ungdom i Barneombudet sin rapport, ser det ut til at dette kan være tilfelle. De merker om den ansatte forsøker å benytte fagkunnskap i møte med dem (2020). Ungdommen blir redusert til et arbeid. En slik følelse av å være et arbeid er ikke en gjenspeiling av hvordan ungdom som er utenfor en institusjon ville sett på seg selv. Ungdommen blir også her kunne oppleve seg selv som et avvik fra andre ungdommer.

Medikalisering og diagnostisering som fenomener på fremmarsj er en pågående debatt.

Diskursen om barnet som skadet kan tenkes å føre til en diagnostisering av barnet. Å diagnostisere vil for mange ungdommer ikke være nok. Man kan spørre seg om det er for de

ansatte sin del at man gjør dette. Det gir dem en forklaring, og kanskje en oppskrift på hvordan man skal jobbe videre med ungdommen (Norvoll, 2009). Hva om det derimot er et komplekst traume som ligger bak? Et traume kan virke diffust og vanskelig å få grep om, og vil gjerne kreve en langvarig innsats for å se resultater. I psykiske helsevern har for eksempel komplekse traumer blitt sett på som vanskelig å behandle (Amble og Dahl-Johansen, 2016). Reime påpeker også at dersom man ser på barnet kun som skadet, kan det undergrave ungdommens egen forståelse av seg selv (2017). I medvirkning skal ungdommens meninger, som beskrevet i kapittel 1.3, også inngå i sosialarbeideren sitt faktiske arbeid. Ungdommens forståelse av seg selv burde altså også være et område de får medvirke i en barneverninstitusjon, til den grad det er forsvarlig. Dette er særlig viktig ettersom medikalisering sees på som en fare for at mennesker utvikler en hjelpeløshet og kan bli passive (Norvoll, 2009).

Et poeng som gjør seg gjeldende også i drøfting av denne diskursen, er hvordan ungdommen skal oppnå målet om å være en selvstendig aktør dersom man kun er skadet. Det virker vanskelig å skulle kunne mobilisere ressursene til ungdommen, og ikke minst oppdage dem, dersom barnet kun blir møtt som skadet. For å finne ressursene krever det at sosialarbeideren fortar en kritisk dialog med ungdommen (Ellingsen og Skjefstad, 2015). En slik dialog vil innebære at sosialarbeideren er i stand til å oppdage at de ser på barnet som skadet. Dette krever en refleksivitet hos sosialarbeideren. I diskursen om barnet som uansvarlig kunne det virke som om det i større grad var fratakelse av rettigheter som hindret muligheten for medvirkning. I diskursen om barnet som skadet ser det heller ut som at liten tiltro til barnet evner som hindrer i å få medbestemmelse.

4.3 Barnet kun som kompetent og som rettighetsbarn

Medvirkningsretten sier at man skal kunne uttale seg i saker som gjelder personlige spørsmål, og å kunne være med i utformingen av hverdagslivet ved institusjonen (Barnevernloven, 1992, paragraf 5-9). Det er ikke selvsagt i hvor stor grad denne utformingen skal være. I en masteroppgave av Sanden (2013) kan man finne et konkret eksempel på hva slik medbestemmelse kan være. Ansatte ved denne institusjonen var svært opptatt av å finne løsninger sammen med ungdommen. De dagene det var klesvask, sa de til en beboer at de veldig gjerne ønsket å ta klesvasken hans, men dersom han nektet for det, skulle de også respektere dette. Som regel gikk han med på denne avtalen. Her får ungdommen altså ha medbestemmelse over rutinene ved institusjonen. Ved denne institusjon ble diskursen om at barnet gjør sitt beste rådende under Sandens intervju. Da en annen ansatt uttrykte at det var

sider med ungdommen som gjorde det vanskelig å legge opp til medvirkning, ble dette ikke bekreftet av kollegene (Sanden, 2013).

Mye selvbestemmelse kan også bety at det blir et fravær av regler og grenser. I den nye rapporten fra barneombudet forteller ungdommen om passive voksne. En gutt ble tatt i å røyke hasj og den voksne ble opprørt og gråt. Hendelsen ble ikke tatt opp eller nevnt i etterkant. I samme rapport opplever ungdommene enkelte av de ansatte mer som «kompiser» enn som en voksen. Dette bidro til mer rus og at ungdommene styrte institusjonen (2020). Flere opplever det som at de voksne bryr seg lite om dem. Slik ungdommene beskrev det i denne rapporten trenger man grenser og en åpen og ærlig kommunikasjon for å utvikle det relasjonelle forholdet. Det relasjonelle aspektet er dessuten viktig i arbeidet med ungdommen. Det å skulle forhandle og komme frem til en enighet gjennom medvirkning er noe man må trene på på lik linje med andre kommunikasjonsferdigheter.

Når man tar i bruk diskursen om rettighetsbarnet innebærer det også synet på mennesket som individuelt, og også tanken om at barnet er uavhengig. Å se barnet som avhengig blir altså utelukket (Ulvik, 2009). Dersom diskursen om barnet som et rettighetsbarn dominerer kan det hende det vil overskygge fagkunnskaper om hvordan barn trenger og er avhengig av å ha gode omsorgspersoner rundt seg, særlig i ung alder. Mange ungdommer i barnevernet har manglet dette i sin egen oppvekst og trenger det i senere alder (Amble og Dahl-Johansen, 2016). Diskursen om rettighetsbarnet kan altså overskygge et generelt behov for tett og god omsorg for ungdom som trenger det ekstra mye. På samme måte overskygger det også at barn og unge trenger grenser. Grenser er viktig både for å skape stabilitet, men også slik at ungdommene kan lære seg å sette sunne grenser for seg selv. Diskursen om barnet som kompetent og som rettighetsbarn skal i utgangspunktet kunne gi muligheten til å skape en mer tilpasset oppfølging av ungdommen og deres behov (Ellingsen og Skjefstad, 2015). Men det kan virke som om behovene man ser hos ungdommen blir begrenset. Behov som går på ungdommens omgivelser som tydelige grenser og tydelige, trygge voksne, blir overskygget til fordel for å sette søkelys på ungdommens «indre utfordringer».

I diskursen om barn som kompetent og barn som rettighetsbarn kan det i første omgang høres ut som at diskursene kun styrker ungdommene sin maktposisjon. Paradoksalt nok ligger det også mye skjult makt hos den ansatte gjennom disse diskursene. Gro Jensen sin studie av medvirkningsrommet med Flipover-metoden som kasus er nevnt tidligere (2016). I denne studien fant hun at særlig en gutt posisjonerte seg som medspiller. Som medspiller var gutten engasjert og samarbeidsvillig, og dette skapte mer medvirkningsrom for ungdommen. Det kan

godt tenkes de barnevernsansatte så på gutten som både kompetent og som rettighetsbarn. Samtidig var det deres spilleregler og den makten de var overbringere av som ga gutten medvirkningsrom. Den samme makten kan vi finne i de utspillene og ønskene ungdommene har. Når man legger til rette for medvirkning er det noe den ansatte og ungdommen gjør sammen, mener man i et sosialkulturelt perspektiv (Ulvik, 2009). Det blir ofte sett på som at ungdommen har en mening som kommer innenfra og som er upåvirket. Men hvor upåvirket er den av den ansattes innspill? En mulig situasjon som kan skje er at barnet får medvirkning, men at man først vedtar en avgjørelsen når ungdommen ønsker begynner å ligne den ansattes ønsker.

I disse to diskursene er ungdommen sett på som kompetente og som rettighetsinnehavere. Hva om dette ikke stemmer med ungdommenes egne bilder av seg selv? Hvis man ikke kjenner seg igjen i det man blir beskrevet som, kan det fort skje at ungdommen føler seg fremmedgjort av de ansattes syn på dem. Der de egentlige skulle være kompetente blir det et område de kan føle seg mislykkede i. Det er ikke selvsagt at alle ungdommer klarer å formulere hva de tror er best for dem uten hjelp. Det er dessuten et poeng at man også har en rett til ikke å medvirke, som denne diskursen ikke synes å belyse.

4.4. Drøfting på tvers av diskursene

Etter å ha lest en rekke kilder om ungdommer medvirkningsrom, er det ikke godt å si hvilke diskurser det er som er rådende i dag. Jeg ønsker derfor å drøfte diskurser på en annen måte enn kun å se for seg at de er dominerende. Andre bemerkninger det ikke var rom for i de forrige underkapitlene trekker jeg fram her. I dette underkapittelet drøfter jeg diskursene satt opp mot hverandre. Dette mener jeg kan få fram poeng knyttet opp mot temaet diskurs og sosialt arbeid.

Slik litteraturkapittelet viser, eksisterer de ulike diskursene samtidig i institusjonene. Flere av disse motsetningsfylte diskursene betegner barnet enten som «svakt» eller som «sterk» i en eller annen form. I de forrige underkapitlene ser man at dersom det kun er én rådende diskurs kan det få konsekvenser for ungdommen og medvirkningen deres. Blir det enklere når disse diskursene eksisterer ved siden av hverandre? Når diskursene blir så motsetningsfylte som de er, skaper det omtrent en to-delning av ungdommen. Det virker som at en slik «forenkling» av ungdommen på denne måten paradoksalt nok gjør ansattes arbeid mer uklart og forvirrende. Arbeidet ved en institusjon er i seg selv et arbeid hvor svært mange baller skal holdes i luften. Ansattes oppgaver er på et vis eksplisitt gitt, ved at de gjennom lovverk og institusjonsregler

er fortalt hvilke forhold de skal ta hensyn til, og forholdet mellom disse hensynene. Disse hensynene er likevel i stor kontrast med hverandre, fra tvang i ene enden til medvirkning og rettigheter i den andre. Når det er diskurser som legges til grunn for hver av disse hensynene, kan det tenkes at det skaper en enda større avstand mellom disse oppgavene. Med dette mener jeg at diskursene kan forsterke de «faktiske» forholdene. Diskursene virker vanskelig å forene for å skape en helhetlig praksis og en helhetlig forståelse.

Masteravhandlingen til Sanden viser at dette nødvendigvis ikke trenger å være et problem. I spørsmål om hva som gjør at ungdom enten har eller ikke har rettigheter, ble svaret at ungdommenes medvirkning måtte stå i forhold til det ansvaret de klarer å håndtere (Sanden, 2003). Hun ga ikke navn til diskursene, men hun nevner flere ganger det dobbelte ansvaret og de praksisene som hørte til det å jobbe ved en institusjon. Balansegangen i medbestemmelse blir forklart av en ansatt slik: «Det er jo noen ting som er helt ok at ungdommen er med på å bestemme, og skal delta i, i sitt eget liv. Men så er det ting som vi bare må bestemme» (Sanden, 2013, s.62). Dette eksempelet viser at ansatte kan beherske å ivareta ungdommen, og samtidig legge til rette for medvirkning. Utsagnet er derimot svært vagt, og det blir ikke konkretisert av den ansatte med eksempler på hva som ligger bak den ene eller den andre avgjørelsen.

Diskursene, det konkrete ansvaret og arbeidet institusjonene har viser, som bemerket tidligere, en kompleksitet i arbeidet ved en barnevernsinstitusjon. En bør derfor spørre seg hvilke perspektiver som ville gjort det mulig for de ansatte å få en ny innsikt i egen forståelse og praksis. Gjennom drøftingen er makt tatt opp flere ganger. Det er tydelig at makten er av stor betydning i diskursene. Dette er imidlertid noe som ofte tilsløres, og et tema som de ansatte i artiklene ikke reflekterte over selv (ut ifra de utsagnene vi er presentert). At ansatte burde reflektere rundt makten deres burde være et minstekrav. Jeg mener også at det ville vært til stor hjelp å ha kjennskap til hva diskurser er for institusjonsansatte. Med de ulike diskursene vil makt kunne utspille seg på forskjellige måter. Dersom ansatte har en kjennskap til diskurser, ville de kanskje også kunne reflektert bedre over makten sin. De ansattes forståelse av medvirkning i seg selv burde også utforskes. Gjennom de kildene som er brukt ser man også at det er svært ulike diskurser som råder ved de ulike institusjonene. Dette gjenspeiler funnene fra NOU-en fra 2011 om varierende praksiser og kulturer til tvang og rettighetspraksis, som ble nevnt innledningsvis. I utredningen ble det beskrevet at når det rår så varierende praksiser, kan de indikere lovbrudd (NOU 2011:20). Har institusjonene noe å lære av hverandre?

4.5 Sosialt arbeids bidrag til å møte diskursene

Innledningsvis for denne oppgaven skrev jeg at diskursanalyse kunne brukes som et verktøy for å kunne utøve et godt sosialt arbeid. Etter å ha studert diskursanalyser og sett på mulige konsekvenser ønsker å snu om og trekke fram sosialarbeidere og sosialt arbeid som fag og se på hvordan man kan møte de diskursene som er presentert.

Sosialt arbeid har som mål å benytte et helhetsperspektiv i møte med sosiale problemer (Berg et al, 2015). I praksisfeltet er det svært mange måter man kan analysere praksisen sin på, hvor diskursanalyse kun utgjør en av disse. Sosialt arbeids ansvar for å se etter et helhetssyn kan fungere som en generell, men sterk påminnelse til å reflektere over sitt eget arbeid som sosialarbeider. Dersom man forsøker å tenke med et helhetssyn, kan det hjelpe som en påminnelse til å se etter flere diskurser. Det å oppdage de ulike diskursene vil være det som kan gi sosialarbeideren det reflekterte forholdet til arbeidet sitt. Det vil også åpne for å trekke på grensemerkene i diskursene, og å starte en debatt om hva diskurser om ungdommene burde inneholde for at det skal resultere i et godt sosialfaglig arbeid. Det samme argumentasjonen gjelder for sosialarbeidere sitt mandat i å oppdage undertrykkende strukturer og maktforhold (Berg et al, 2015). Jeg ser dermed på diskursanalyse som et svært nyttig analyseverktøy for sosialt arbeid og visa versa. Diskurs fungerer selvsagt i forskning, men også som noe sosialarbeidere kan ta med seg i små-skala form for å analysere praksisen ved arbeidsplassen deres.

Dessuten kan faget bidra med en god tilnærming gjennom de verdiene som er sentrale i sosialt arbeid. De verdiene ansatte går inn med i en barnevernsinstitusjon vil kunne ha svært stort utslag for arbeidet (Eide og Oltedal, 2015). Verdier jeg mener kunne vært særlig nyttig for diskursene som er presentert i denne oppgaven kan være anerkjennelse av ulikhet og verdien at sosialarbeideren opprettholder et individuelt ansvar. Verdiene er hentet fra Fellesorganisasjonens yrkesetiske grunnlagsdokument (FO, ikke oppgitt år). Anerkjennelse av ulikhet innebærer å godta at de ungdommene man møter i institusjoner vil kunne ha andre ønsker for livet deres enn man selv tenker er lurt. I dette ligger det å gi rom for frihet og dermed også brukervedvirkning. I verdien om individuelt ansvar er sosialarbeideren pliktig til å reflektere over eget arbeid, og har et ansvar for sine egne handlinger. Jeg mener en god sosialarbeider med gode verdier dermed er gull verdt til å jobbe i en barnevernsinstitusjon hvor arbeidet er i et spenningsfelt mellom rettigheter og tvang. Sosialarbeideren kan være den

som med sin kunnskap, og med en kjennskap til diskursanalyse, kan møte utfordringene knyttet til rettighetsspørsmål på en reflektert måte.

5. Konklusjon

Problemstillingen jeg stilte for oppgaven var: Hvilke diskurser gjør seg gjeldende i barnevernsinstitusjoner med betydning for barnets medvirkning? Diskursene jeg fant med betydning for medvirkning var «barnet som skadet, «barnet som uansvarlig», «barnet som kompetent» og «barnet som rettighetsbarn».

I drøfting drøftet jeg diskursene som om de var totalt dominerende. Jeg kom fram til en rekke måter for at diskursene hadde betydning for medvirkning, i tillegg til øvrige poeng som omhandler et godt barnevernsarbeid. Diskursenes betydning for relasjonen mellom den ansatte og ungdommen ble trukket frem for alle diskursene. Den ansatte kan bli til en vokter eller tilbakeholder av rettigheten gjennom diskursene om barnet som «uansvarlig» og som «skadet». I diskursene om barnet som «kompetent» og som rettighetsbarn» kunne den ansatte bli fraværende i rollen som omsorgsperson. På samme tid vil de kunne utøve skjult makt gjennom å påvirke ungdommen til å forme ønskene deres. Dette gir den ansatte makt. Dersom den ansatte ikke aktivt går inn for å utjevne denne maktubalansen, blir det vanskelig for ungdommen å medvirke. Drøftingen har også vist på flere måter hvordan diskursene kan bidra til sosiale prosesser som avviksstempling og medikalisering. Dette skaper sider ved ungdommen og ved forholdene deres som skiller seg fra hvordan ungdom har det utenfor institusjonen. Dette kan også bidra til at ungdommene opplever avmakt og passiviseres. Dette er svært synd dersom man har et ønske om å skape ressurssterke, autonome unge voksne som skal være klare til å fortsette livet uten institusjonen etter endt opphold.

Jeg mener jeg har fått svar etter det problemstillingen spurte etter. Om det er noe jeg kunne ha tenkt meg å undersøke nærmere hadde det vært barnevernsinstitusjon som kontekst, og om det har en innvirkning på diskursens gjennomslagskraft. Jeg kunne også lett etter mulige positive sider ved diskursene. Oppgavens maksgrense gjorde at det ikke ble plass til dette.

En avsluttende bemerkning er at begrepene medvirkning og tvang burde utarbeides i langt større grad. Ungdommenes deltakelse og medvirkning har en formell forankring, men hvordan dette skal praktiseres er ikke konkretisert i stor nok grad. Med en større konkretisering, ser jeg det som at det blir mindre rom for at diskurser om ungdommene kan få betydning for medvirkningsrommet.

En slik konkretisering ville kanskje i grunn blitt en annen diskurs som brer om seg, slo det meg nå. Konsekvensene av den får etterlates til å drøftes enn annen gang.

6. Kildehenvisning

Amble, L., Dahl-Johansen (2016) *Miljøterapi som behandling ved komplekse traumer hos barn og unge*. Oslo: Universitetsforlaget

Barne- og familiedepartementet (2012) *Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften)*. (Rundskriv Q-19/2012). Hentet fra:

https://www.regjeringen.no/contentassets/e0c9476c97144f6ab2bf8aa04e0fecb6/rundskriv_om_retningslinjer_til_rettighetsforskriften_20_06_2012.pdf

Barnekonvensjonen (1990) FNs konvensjon om barnets rettigheter med protokoller. Hentet fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/KAPITTEL_bkn#KAPITTEL_bkn

Barneombudet (2015) *Grenseløs omsorg: om bruk av tvang mot barn i barnevern og psykisk helsevern*. Hentet fra: http://barneombudet.no/wp-content/uploads/2015/08/Rap.Grensel_omsorg_2015_enkeltsider.pdf

Barneombudet (2020) *De tror vi er shitkids: Rapport om barn som bor på barnevernsinstitusjon*. Hentet fra: <https://barneombudet.no/wp-content/uploads/2020/01/De-tror-vi-er-shitkids.pdf>

Barnevernloven (1992) Lov om barneverntjenester (LOV-1992-04-20-18).

Berg, B., Ellingsen, I. T., Levin, I., Kleppe, C. (2015) Hva er sosialt arbeid? I: Ellingsen I. T., Levin, I., Berg, B., Kleppe, L., C. (Red.), *Sosialt arbeid: En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget

Christiansen, Ø. (2012) Hvorfor har barnevernet problemer med å se og behandle barn som aktører? *Tidsskriftet Norges Barnevern*. 89 (01-02), 16-30

Dalland, O. (2017) *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal

Eide, S. B., Oltedal S. (2015) Verdiens betydning for vår forståelse og vår handling. I: Ellingsen I. T., Levin, I., Berg, B., Kleppe, L., C. (Red.), *Sosialt arbeid: En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget

Ellingsen, I. T., Skjefstad, N. S. (2015) Anerkjennelse, myndiggjøring og brukermedvirkning. I: Ellingsen I. T., Levin, I., Berg, B., Kleppe, L., C. (Red.), *Sosialt arbeid: En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget

Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere (uten år) Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere. Hentet fra: <https://www.fo.no/getfile.php/1311735-1585635696/Dokumenter/Din%20profesjon/Brosjyrer/Yrkesetisk%20grunnlagsdokument.pdf>

Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barnevernsinstitusjon. Forskrift 15. november 2011 nr. 1103. Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2011-11-15-1103>.

Germeten, S. (2002) *Diskursanalyse som redskap: om å analysere undervisningsprosesser gjennom lærerens utsagn*. Oslo: Høgskolen i Oslo

Jensen, G. (2016). Brukermedvirkning og maktutøvelse – ungdom som medspiller og motspiller i barnevernet. *Tidsskriftet Norges Barnevern*. 93(3-4), 304-320.

DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1838-2016-03-04-13>

Jørgensen, M. W., Philips, L. (1999) *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde universitetsforlag,

Levin, I. (2015) Sosialt arbeid som spenningsfelt. I: Ellingsen I. T., Levin, I., Berg, B., Kleppe, L., C. (Red.), *Sosialt arbeid: En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget

Menneskerettsloven (1999 nr. 30) Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (LOV- 1999-05-21-30)

Neumann, I. B. (2001) *Mening, materialitet, makt: en innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget

Norvoll, R. (2009) Makt og avmakt. I: Brodtkorb, E., Rugkåsa, M. (Red.), *Mellom mennesker og samfunn: Sosiologi og Sosialantropologi for helse- og sosialprofesjonene*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Norvoll, R. (2009) Sosiale avvik og sosial kontroll. I: Brodtkorb, E., Rugkåsa, M. (Red.), *Mellom mennesker og samfunn: Sosiologi og Sosialantropologi for helse- og sosialprofesjonene*. Oslo: Gyldendal Akademisk

NOU 2011: 20 (2011) *Ungdom, makt og medvirkning*. Hentet fra:

<https://www.regjeringen.no/contentassets/e68e3849077544e0a23f060916e2e3f2/no/pdfs/nou201120110020000dddpdfs.pdf>

Rambøll Management Consulting (2014) *Brukerundersøkelse: Barn i statlige og private barnevernstiltak*. Hentet fra:
https://bibliotek.buudir.no/BUF/101/Ramboll_Brukerundersokelse_barn_unge_hjelpetiltak_2013.pdf

Rienecker, L., Jørgensen, P. S. (2006) *Den gode oppgaven: håndbok i oppgaveskriving på universitet og høyskole*. Bergen: Fagbokforl.

Reime, M. A. (2017) Forståelser av barnet og rettighetspraksiser blant ansatte i barnevernsinstitusjoner. *Tidsskriftet Norges Barnevern*. 94(1), 22-39.

DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1838-2017-01-03>

Sanden, H. (2013) *Brukermedvirkning i statlige barnevernsinstitusjoner: En studie av ungdoms opplevelse av medvirkning under statlige forhold*. (Mastergradsavhandling) Høgskolen i Telemark, Porsgrunn.

Schaanning, E. (2000) *Fortiden i våre hender: Foucault som vitenshåndtør. B 1: Teoretisk praksis* (Doktorgrad) Oslo: Unipub forl.

Skau, G. M. (2003) *Mellom makt og hjelp: om det flertydige forholdet mellom klient og hjelper*. Oslo: Universitetsforlaget

Sommerfeldt, M. B. (2019) Relasjoner mellom barn og voksne på barneverninstitusjoner i Norge. *Tidsskriftet Norges Barnevern* 96(3), 172-188.

DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN.1891-1838-2019-03-04>

Thomas, N. (2000). *Children, family and the state: decision-making and child participation*. Basingstoke: Macmillan.

Ulset, G (2011) Ungdoms fritid ved opphold i barnevernsinstitusjon – et medvirkningsperspektiv. *Fontene forskning*, 11(1), 18-31. Hentet fra <https://fonteneforskning.no/forskningsartikler/ungdoms-fritid-ved-opphold-i-barneverninstitusjon-6.19.264766.49c2a833cc>

Ulset, G. (2010) Tilværelse og oppvekst i barnevernsinstitusjon. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 10(1), 49-71. Hentet fra <https://journals.hioa.no/index.php/ungdomsforskning/article/view/1047>

Ulvik, O. S. (2009) Barns rett til deltakelse – teoretiske og praktiske utfordringer i profesjonelle hjelperes samarbeid med barn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 46 (12),

1148-1154. Hentet fra: <https://psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2009/12/barns-rett-til-deltakelse-teoretiske-og-praktiske-utfordringer-i-profesjonelle>

